

Werkprogramma 2013-2014

Raad voor de leefomgeving en infrastructuur (Rli)

Colofon

Raad voor de leefomgeving en infrastructuur

De Raad voor de leefomgeving en infrastructuur (Rli) is het strategische adviescollege voor regering en parlement op het brede domein van de fysieke leefomgeving. De raad is onafhankelijk en adviseert gevraagd en ongevraagd over lange termijnvraagstukken. De raad wil met zijn adviezen bijdragen aan de verdieping en verbreding van het politiek en maatschappelijk debat en aan de kwaliteit van de besluitvorming.

De Raad is op 10 februari 2012 wettelijk ingesteld. Op 1 augustus 2012 is de huidige raad benoemd.

Raad voor de leefomgeving en infrastructuur

Nieuwe Uitleg 1
Postbus 90653
2509 LR Den Haag
secretariaat@rli.nl
www.rli.nl

Publicatie Rli

September 2012

Inhoud

Inhoud	4
Voorwoord.....	6
1. Naar een strategische visie op de komende raadsperiode.....	7
2. Adviezen	9
<i>Toekomst van de stad.....</i>	<i>9</i>
<i>Leefomgeving zonder groei.....</i>	<i>10</i>
<i>Natuur en landschap.....</i>	<i>11</i>
<i>De logistieke kracht van Nederland / duurzame mobiliteit .....</i>	<i>12</i>
<i>Toekomst landbouw.....</i>	<i>13</i>
<i>Duurzame leefstijlen .....</i>	<i>14</i>
3. Afsluiting.....	15
Bijlage: De leden van de Raad voor de leefomgeving en infrastructuur	16

Voorwoord

Dit is het eerste werkprogramma van de Raad voor de leefomgeving en infrastructuur (Rli). De Wet Rli is op 10 februari 2012 gepubliceerd in het Staatsblad van het Koninkrijk der Nederlanden. Op 1 augustus 2012 is de huidige raad benoemd. De bijlage van dit werkprogramma geeft de leden van de Rli. De Rli is nu officieel hét adviescollege voor regering en parlement voor de duurzame ontwikkeling van de leefomgeving en infrastructuur. Daartoe behoren ook aspecten van externe veiligheid bij het omgaan met gevaarlijke stoffen.

De tweede helft van 2012 zal voor een belangrijk deel in het teken staan van het formuleren van een gezamenlijke visie op de komende raadsperiode. In het verlengde hiervan zal de raad kennis maken met kabinet en parlement om de adviesbehoefte voor de komende periode te inventariseren. Vanwege de verkiezingen en daaropvolgende formatie, is de kans aanwezig dat het overleg tussen Rli en Tweede Kamer en kabinet pas in 2013 kan worden afgerond. In dit werkprogramma worden de processtappen beschreven die nodig zijn om te komen tot een gezamenlijke visie en de vertaling daarvan naar de in 2013 en 2014 op te starten nieuwe adviestrajecten.

Gelijktijdig met de instelling van de Rli zijn de Raad voor het landelijk gebied (RLG), de Raad voor verkeer en waterstaat (RVW) en de VROM-raad officieel opgeheven. De gezamenlijke adviezen waar deze raden in 2011 mee zijn gestart, lopen ook na de opheffing van die raden door en zullen door de nieuwe raad worden vastgesteld en gepubliceerd. In totaal gaat het om zes adviestrajecten. Zo nodig zullen de vraagstellingen door de nieuwe raad worden geactualiseerd.

De gezamenlijke adviezen die de afgelopen jaren zijn uitgebracht kenmerken zich door een integrale benadering. Wij hopen dat de integrerende kracht wordt gecontinueerd en verder wordt versterkt in de adviezen die de Rli gaat uitbrengen. Gezien de ervaringen met de samenwerkende raden zijn wij overtuigd van de meerwaarde van de nieuwe raad en van de bijdrage die de raad kan leveren aan de verdieping en verbreding van het maatschappelijk en politiek debat in het brede domein van leefomgeving en infrastructuur.

mr. H.M. Meijdam, voorzitter

dr. R. Hillebrand, algemeen secretaris

1. Naar een strategische visie op de komende raadsperiode

In 2011 is door Berenschot een nulmeting voor de Rli uitgevoerd. In het rapport worden aanbevelingen gedaan die bedoeld zijn om een kwaliteitsimpuls te geven aan een goede start van de Rli en het effectief functioneren van de nieuwe raad. Een hoofdaanbeveling van Berenschot is om bij de start van de nieuwe raad een strategisch perspectief op te stellen. Met behulp van dit perspectief kunnen de gezamenlijke vertrekpunten van de nieuwe raad worden vastgesteld van waaruit de verbinding - zowel tussen de verschillende sectoren die binnen het adviesdomein van de Rli vallen als tussen de opgaven op (middel)lange termijn en de beleidspraktijk van alledag - gezocht kan worden.

Focus op meerjarige thema's

Het fysieke domein staat in de komende jaren voor diverse uitdagingen. Binnen de voor de Rli relevante departementen is de afgelopen periode veel energie gezet op het samenstellen van Strategische Kennis (en innovatie) Agenda's. Hieronder zijn de belangrijkste thema's uit de verschillende agenda's geclusterd en schematisch weergegeven. Het schema geeft inzicht in de strategische kennis- en adviesbehoeften van de verschillende departementen.

In dialoog met de omgeving

De manier waarop bovenstaande uitdagingen vanuit beleidsmatig oogpunt worden benaderd is - deels als gevolg van veranderende politieke opvattingen - niet in beton gegoten. De verkiezingen in september 2012 en de vorming van een nieuw kabinet kunnen leiden tot het leggen van andere of nieuwe accenten. Hierdoor is het mogelijk dat adviesvragen van regering en parlement in de loop van de raadsperiode een ander karakter krijgen.

In het najaar van 2012 en zo nodig in 2013 wil de raad - gekoppeld aan de kennismaking met het nieuwe kabinet en parlement en de kennismaking met maatschappelijke organisaties - de overkoepelende, meerjarige thema's identificeren en verkennen welke adviesvragen en maatschappelijke opgaven op dit moment urgent zijn. Deze kunnen enerzijds de lopende adviestrajecten kleuren en anderzijds worden opgepakt als nieuw te starten adviestrajecten in 2013 en 2014.

In de dialoog met de adviesvragers en de samenleving wil de Rli de vrije adviesruimte voor 2012 en 2013 vervolgens invullen. In het volgende hoofdstuk wordt daarom alleen een overzicht geboden van de adviesprojecten die doorlopen vanuit het werkprogramma 2011-2012.

Vanuit de wettelijk verankerde onafhankelijke positie

Met een focus op meerjarige thema's en in dialoog met de omgeving, wil de raad zijn startfase benutten om de adviesbehoefte te peilen en een strategisch perspectief te formuleren van waaruit de koers voor advisering voor de komende raadsperiode verder kan worden geconcretiseerd. De raad wil met zijn adviezen een bijdrage leveren aan de oplossing van belangrijke beleidsuitdagingen voor de middellange en lange termijn. De raad doet dat vanuit een betrokken en constructieve opstellingen en in een wettelijk verankerde onafhankelijke positie. Deze onafhankelijkheid biedt de strategische adviesraden een unieke gelegenheid om politiek-bestuurlijke opvattingen, zelfs indien deze in regeerakkoorden zijn verankerd, kritisch te beschouwen en indien nodig van advies te voorzien.

	People	Planet	Prosperity / Profit
Min. van BZK – WBI	Overheid en omgeving: Rollen en verantwoordelijkheden overheden, corporaties, markt		
	Woningmarkt: • veranderende woon- en omgevingswensen • migratie, arbeidsdynamiek en wonen		Woningmarkt: Functioneren markt in veranderende economie
		Herstructurering: Energiebesparing in gebouwde omgeving	Herstructurering: Meer doen met minder geld
	Woon-/leefomgeving: Burgerschap en maatschappelijke participatie	Herstructurering: • Bouwkwiteit, duurzaamheid, veiligheid en gezondheid	Woon-/leefomgeving: • Verschillende groeisnelheden in Nederland • Investeren in wijk, stad en regio
Min. EL&I	Effectief bestuur: • Kennis en ideeën die in de samenleving aanwezig zijn optimaal benutten en stimuleren • Rol overheid meer ondersteunend, kaderstellend • Governance, relatie tussen verschillende bestuurslagen • Omgaan met risico's	Duurzame economische ontwikkeling, met aandacht voor natuur en leefomgeving: • Energiezekerheid en betaalbaarheid – schone, slimme, gevarieerde energievoorziening • Grondstoffenschaarste – efficiënte benutting door verduurzaming van productieprocessen en –ketens • Mitigatie en adaptatie klimaatverandering • Groene groei • Biodiversiteit • Duurzame voedselvoorziening	
Min. van I en M	Energieke samenleving: Governance & decentralisatie	Sluiten ketens: Grondstoffen, energie en water	Financiering: Verdienmodellen en andere marktbenadering
	Individualisering en gedrag		
	Knooppunten en netwerken: Onderlinge samenhang		
	Duurzame mobiliteit	Gebiedsontwikkeling: Lagenbenadering	

2. Adviezen

Adviesonderwerpen die doorlopen uit het gezamenlijke werkprogramma 2012-2013 van de Raad voor het landelijk gebied, de Raad voor verkeer en waterstaat en de VROM-raad.

Toekomst van de stad

Sinds 2008 wonen er wereldwijd meer mensen ín de stad dan erbuiten. De stad is daarmee bij uitstek een dynamische plek. Dynamisch vanwege de concentratie van mensen die als bewoner, werknemer, toerist of recreant in de stad verblijven en zich verplaatsen en omdat de stad zichzelf voortdurend opnieuw blijft uitvinden. De stad van nu is niet meer dezelfde stad als dertig jaar geleden. Op dezelfde plek bevinden zich andere gebouwen en andere functies. De stad van de toekomst zal zichzelf dus eveneens uit moeten blijven vinden en zichzelf moeten blijven vernieuwen om de veranderende en steeds groter wordende stroom mensen te kunnen blijven faciliteren.

Rondom de stad en het duurzaam functioneren van de stad doet zich een veelheid aan zowel milieu- en energievraagstukken als sociale en economische vraagstukken voor. De economische motor die steden vormen (zie bijvoorbeeld de scenariostudie Netherlands 2040, CPB 2010) noopt tot voortdurende bezinning op het economische profiel en imago, infrastructuur, mobiliteits- en bereikbaarheidsvraagstukken, het vestigingsklimaat en de (internationale) concurrentiepositie. De Tweede Kamer vraagt aandacht van de Rli voor de (over)programmering van kantoren en (winkel)vastgoed. Op sociaal vlak signaleert de raad vraagstukken rond sociale woningbouw, criminaliteit en veiligheid. Het bij elkaar brengen en in samenhang bezien van deze vraagstukken in één stad of stedelijke regio is iets waar iedere stedelijke regio mee worstelt.

De raad voorziet een advies dat zich op dit snijvlak begeeft. Er zal verkend worden of nieuwe paradigma's kunnen helpen bij het denken over de toekomst van de stad. Daarbij gaat de raad op zoek naar het zelfplossend vermogen van de stad en waar dit tekort schiet, naar de vraag op welke onderdelen en op welke wijze overheidsinterventie gewenst is. De werkassumptie daarbij is dat het zelfplossend vermogen hapert bij opgaven waarbij het samenspel binnen en tussen probleemvelden niet goed verloopt.

Het advies zal de opgaven van de stad nadrukkelijk bezien vanuit de context van de regio, de stad en omlandende gebieden en de relaties daartussen. Steeds minder is de stad immers een afgebakend bebouwd gebied gericht op één enkel centrum, en steeds meer ontstaan gedifferentieerde stedelijke regio's, met meerdere kernen en een grote variatie aan plekken. De netwerken waarin steden zich bewegen strekken steeds vaker en verder over landsgrenzen heen. Deze context bepaalt mede de opgaven van de toekomst. Waar relevant zal samenwerking worden gezocht met de Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling en de planbureaus.

Het advies raakt aan de portefeuilles van de bewindslieden van Infrastructuur en Milieu, van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie en van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (DG-WBI).

Leefomgeving zonder groei

De kwaliteit van de fysieke leefomgeving is om verschillende redenen van nationaal belang. Een aangename en veilige leefomgeving maakt mensen gezond en gelukkig. Hierdoor zal de samenleving in veel opzichten beter functioneren dan wanneer een groot deel van de bevolking onder slechte omstandigheden moet wonen en werken. Daarnaast wordt over het algemeen aangenomen dat een leefomgeving van hoge kwaliteit bijdraagt aan een aantrekkelijk vestigingsklimaat, een onderwerp dat veel aandacht krijgt in de Structuurvisie Infrastructuur en Ruimte.

De komende jaren zullen de financiële middelen voor investeringen in en beheer en onderhoud van de fysieke leefomgeving sterk teruglopen. Een groot effect heeft de terugval van de gemeentelijke inkomsten uit de grondexploitatie. In de afgelopen decennia hebben in eerste instantie de gemeenten veel profijt gehad van de ontwikkeling van uitleglocaties. In de huidige economische crisis heeft dat model zijn werkingskracht echter verloren, misschien wel permanent. Een andere factor zijn de bezuinigingen van het Rijk op doeluitkeringen aan provincies en gemeenten die aan verschillende onderdelen van de fysieke leefomgeving ten goede komen.

Tegenover de teruglopende publieke middelen staan deels bekende, deels nieuwe opgaven voor de fysieke leefomgeving. Beheer en onderhoud blijven altijd noodzakelijk. Daarnaast zorgen specifieke trends en ontwikkelingen ervoor dat nieuwe (herstructurerings)opgaven zich blijven aandienen. Zo wordt een aantal gebieden in Nederland in de komende jaren geconfronteerd met demografische stagnatie of zelfs krimp. Daarnaast is het afgelopen decennium op de kantorenmarkt grootschalige leegstand ontstaan. Ook blijken veel bedrijventerreinen en woonwijken niet meer aan de eisen en wensen van deze tijd te voldoen. Vanwege de zichtbare gevolgen - leegstand, verloedering - laten we dergelijke ontwikkelingen in Nederland meestal niet lang op hun beloop, maar de gekozen maatregelen zijn vaak kostbaar.

Het doel van het advies van de raad is tweeledig. In de eerste plaats wil de Rli inzichtelijk maken dat de handhaving van de kwaliteit van de leefomgeving onder druk komt te staan. De raad brengt hiertoe de verwachte terugloop van de beschikbare publieke middelen voor de fysieke leefomgeving in beeld. Daarnaast wordt ingegaan op de financiële consequenties van de (deels bekende, deels nieuwe) opgaven voor de fysieke leefomgeving. Het advies heeft in dit opzicht vooral een agenderende functie. In de tweede plaats wil de Rli in het advies handelingsperspectieven schetsen voor het aanpakken van de opgaven door een inventarisatie te maken van de aanknopingspunten die de raad ziet voor verbetering. Vanuit enkele mogelijke oplossingsrichtingen adviseert de Rli vervolgens aan regering en parlement over wat er nodig is om in staat te zijn die verbeteringen daadwerkelijk te realiseren. Daartoe zullen aanbevelingen worden geformuleerd omtrent het vermogen om de kwaliteit van de fysieke leefomgeving te handhaven of te verbeteren, waarbij onderscheid gemaakt wordt tussen het publiek verdienvermogen, het bestuurlijk vermogen en het maatschappelijk vermogen.

Het advies raakt de portefeuilles van de bewindslieden van Infrastructuur en Milieu, Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (WBI) en Economische Zaken, Landbouw en Innovatie.

Natuur en landschap

In het natuurbeleid is gekozen voor een verandering van de uitvoeringstrategie. Het gevoerde beleid en de door Europa, de Rijksoverheid, de provincies en de terreinbeherende organisaties gedane investeringen in nieuwe natuur hebben niet tot het gewenste resultaat geleid. De (inter)nationale doelstellingen voor het natuurbeleid blijven van kracht.

De nieuwe strategie richt zich onder meer op de realisatie van een nationale Ecologische Hoofdstructuur (EHS) in 2018 die kleiner is, maar van vergelijkbare of zelfs betere kwaliteit dan de EHS die haalbaar zou zijn met het eerdere beleid. Ingezet wordt op verhoging van het inrichtingstempo en minder op verwerving. Voor verwerving, inrichting en beheer van natuur is minder geld beschikbaar. De verantwoordelijkheid voor de uitvoering van het natuurbeleid wordt bij de provincies gelegd. Natuurregelgeving wordt vereenvoudigd en aangesloten op het omgevingsrecht. Er wordt naar ruimte gezocht in Europese regelgeving. Draagvlakvergroting bij particulieren wordt nagestreefd door hen meer verantwoordelijkheid te geven en meer te laten investeren in de ontwikkeling van natuur. Ook richt de nieuwe strategie zich op grotere inzet van agrarisch en particulier natuurbeheer. De tegenstellingen tussen landbouw en natuur dienen geslecht te worden. Deze stapeling van beleidsveranderingen noodzaakt tot een langetermijnvisie op de realisatie van biodiversiteitsdoelen en de borging daarvan.

De naleving van de internationale verplichtingen voor biodiversiteit is voor het kabinet uitgangspunt. Op welke wijze zijn met de nieuwe strategie de nationale doelstellingen en Europese verplichtingen te realiseren? Welke andere maatschappelijke functies van natuur zijn in de toekomst te realiseren? Welke mogelijkheden bieden verbindingen tussen natuurbeleid, economie en water en ook de integratie van regelgeving, de nieuwe financieringsconstructies en kennis(overdracht)? Welke rol is weggelegd voor het sectorale gebiedenbeleid (Natura 2000 gebieden, EHS), het soortenbeleid, de natuur- en milieueducatie en de organisatie van het beheer?

Het advies raakt aan de portefeuilles van de bewindslieden van Infrastructuur en Milieu en van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie.

De logistieke kracht van Nederland / duurzame mobiliteit

Advies logistieke kracht van Nederland

De logistieke kracht van Nederland is als concurrentiefactor medebepalend voor onze economische ontwikkeling. Goede logistiek is een fundamentele randvoorwaarde voor andere (top)sectoren. Als de logistiek niet voldoet, functioneert Nederland niet. Echter, logistiek is geen doel op zich, maar is faciliterend voor andere sectoren. In die rol levert de logistieke sector acht procent van het bruto binnenlands product (BBP). De huidige en toekomstige ontwikkelingen zoals de opkomst van de BRIC landen (Brazilië, Rusland, India en China), de verschuiving van handelsstromen, klimaatverandering en individualisering maken een herbezinning noodzakelijk op het behouden en versterken van de Nederlandse logistieke kracht.

Het topteam logistiek, met een vertegenwoordiger uit het bedrijfsleven, midden- en kleinbedrijf, wetenschap en overheid heeft de benodigde acties op korte en middellange termijn aangegeven om Nederland op logistiek gebied te laten excelleren. De raad zal middels dit advies de acties die het topteam aanbeveelt, en mogelijk andere acties in een breder en op de langere termijn gericht perspectief plaatsen. Op de lange termijn bepaalt het samenspel van 'profit' (waaronder de plaats in (inter-) nationale netwerken), 'planet' (waaronder duurzaamheid en robuustheid van het logistieke systeem) en 'people' (waaronder duurzaamheid van de productie-consumptieketen, de benodigde kennis en competenties) de logistieke kracht van Nederland.

Doel van het advies is te bepalen welke instrumenten overheid, wetenschap en bedrijfsleven op de lange termijn kunnen hanteren om de logistieke kracht te optimaliseren en slim te combineren, zodat andere sectoren optimaal worden gefaciliteerd door een sterke logistieke sector.

De hoofdvraag van het advies luidt:

- Wat moet de overheid doen om de logistieke sector zelf en de sector als enabler voor de topsectoren chemie, agrofood en high tech in 2040 optimaal te laten functioneren?

Subvragen zijn:

- Welke algemene trends en ontwikkelingen tot 2040 zijn van invloed op de topsectoren chemie, agrofood, high tech en logistiek?
- Tot welke transities binnen de drie topsectoren chemie, agrofood en high tech leiden deze ontwikkelingen?
- Welke innovatieve kansen liggen er voor de topsector logistiek in 2040 (3P's, robuust)?
- Welke technologische ontwikkelingen en organisatorische veranderingen zijn binnen de sector logistiek te verwachten tot 2040?
- Wat is nodig om de logistieke industrie gegeven deze ontwikkelingen en veranderingen optimaal te laten functioneren in 2040?
- Hoe dienen de logistieke processen te evolueren om de transities van de sectoren te faciliteren binnen de gestelde randvoorwaarden?
- Welke acties zijn door wie nodig om deze processen mogelijk te maken?

Organisatie internationaal congres 'duurzame mobiliteit'

Verduurzaming van het vervoer van personen en goederen is een belangrijke voorwaarde voor het economisch concurrentievermogen van Nederland op de lange termijn. In 2012 organiseert de Rli het jaarcongres van de European Environment and Sustainable Development Advisory Councils (EEAC) over dit thema. Aan de hand van de uitkomsten van dit Europese congres kunnen mogelijk adviesvragen worden geformuleerd voor de start van een advies over duurzame mobiliteit eind 2012 of begin 2013. De vragen kunnen zich bijvoorbeeld richten op de (verdere) ontwikkeling van efficiënte multimodale netwerken of de stimulering van woon- en werkcondities (het nieuwe werken; confereren op afstand) die de behoefte aan mobiliteit verminderen.

Toekomst landbouw

Het advies over de toekomst van de Nederlandse land- en tuinbouw richt zich op de middellange termijn (tot 2030) met een doorkijk naar 2040/2050.

Zoals de Raad voor het landelijk gebied, de Raad voor verkeer en waterstaat en de VROM-raad in het briefadvies over het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid hebben geconstateerd, komt de landbouw steeds meer knel te zitten tussen steeds kleinere marges tussen kosten en opbrengsten enerzijds en eisen vanuit de maatschappij anderzijds. Deze spanning is in de verstedelijkte delta van Nederland sterk voelbaar. De landbouw zoekt verschillende wegen om uit deze knel te komen, te weten specialisatie of verbreding. De specialisatie kan binnen de proporties van het gezinsbedrijf of bij voldoende rentabiliteit met behulp van externe arbeidskrachten en kapitaal (schaalsprong). Drie ontwikkelingstypen kunnen op basis hiervan onderscheiden worden: grootschalige gespecialiseerde bedrijven (glastuinbouw, intensieve veehouderij), gespecialiseerde gezinsbedrijven (akkerbouw, melkveehouderij) en multifunctionele (gezins)bedrijven. Deze ontwikkelingstypen verschillen qua verdienmodel (specialisatie, verbreding), afhankelijkheid van GLB-subsidies en rol van overheden, institutionele inbedding (ketenintegratie, gebiedsintegratie), marktoriëntatie (mondiaal, Noordwest-Europa, nationaal/regionaal), invloed op de leefomgeving (bv. werkgelegenheid, transportbewegingen, natuur en landschap, milieu en ruimte effecten) en in welke regio's ze met name kansrijk zijn.

Interdependenties tussen de ontwikkelingsmodellen en sectoren zullen onderzocht worden. Evenals de dynamiek tussen sectoren onderling en de afhankelijkheden tussen primaire sector en de rest van het agrocomplex. Verduurzaming is bij alle drie de typen een drijvende kracht, maar krijgt op verschillende wijzen vorm. De institutionele context is verschillend, en de rol van overheden ten aanzien van landbouw is in verandering.

Het advies Toekomst Landbouw beschouwt landbouw in Nederland in een mondiaal, nationaal en regionaal perspectief vanuit de adviesrol richting de Nederlandse regering en parlement.

Duurzame leefstijlen

Nederland staat voor de uitdaging de groei van zijn economie te verduurzamen. Het basisidee achter dit advies is dat als mensen een meer duurzame leefstijl aannemen dan nu het geval is, dit een grote bijdrage kan leveren aan een duurzame samenleving met een blijvend hoog niveau van welvaart en welzijn. Dit advies stelt de vraag centraal hoe de overheid op de korte en (middel-)lange termijn burgers kan beïnvloeden tot duurzamer gedrag of een duurzamere leefstijl.

Leefstijlen zijn het resultaat van bewuste en routinematige patronen van gedrag en consumptie. Een leefstijl draagt bij aan iemands identiteit. Bij een *duurzame* leefstijl gaat het om gedrags- en consumptiepatronen die behoeften vervullen en welzijn bevorderen, maar tegelijkertijd het gebruik van natuurlijke hulpbronnen minimaliseren, afval en uitstoot van schadelijke stoffen zo veel mogelijk beperken en die het vermogen van toekomstige generaties om in eigen behoeften te voorzien niet in gevaar brengen.

Nederland kent talrijke initiatieven van burgers die duurzame leefstijlen bevorderen in domeinen van de fysieke leefomgeving waaronder wonen, recreatie en mobiliteit (zie ook Hajer/PBL, 'De energieke samenleving', 2011). Welke mogelijkheden heeft de overheid om de kracht van deze initiatieven te versterken ten behoeve van duurzame ontwikkeling en de daaraan verbonden economische concurrentiekracht? Hoe kan de milieu-impact die meestal plaatsvindt op een mondiaal en abstract niveau doorvertaald worden naar de leefomgeving en het welzijn van de burger? Welke rol en mogelijkheden heeft de overheid om het gedrag van burgers te beïnvloeden naar duurzamer gedrag? Welke rol kunnen koplopers hierin spelen? Welke uitgangspunten zijn belangrijk voor wederzijds vertrouwen tussen overheid en burger op weg naar een duurzame samenleving?

Het begrijpen van de factoren die individueel gedrag beïnvloeden in de richting van duurzame patronen vraagt om een breder begrip van individuele leefstijlcontexten. In dit advies willen we meer begrip krijgen van individuele motivators, triggers en barrières voor duurzaam gedrag en de invloed van systemen en leefomgevingen op keuzes. Hiervoor zal een keuze gemaakt worden voor (een deelgebied binnen) thema's waar naar verwachting een grote duurzaamheidswinst door gedragsverandering te behalen is:

- huishoudelijk energieverbruik
- voedselconsumptie
- persoonlijk transport en
- huishoudelijke afvalproductie- en verwerking.

In het advies wordt hiervoor ook gekeken naar de ervaringen met leefstijlcontexten en beleidsinstrumenten in andere landen, zoals Duitsland, het Verenigd Koninkrijk en Scandinavië.

3. Afsluiting

De adviezen komen in een open proces met de omgeving tot stand. Om inzichten, standpunten en informatie te vergaren oriënteert de raad zich extern onder meer door interviews, werkbezoeken, workshops, discussiebijeenkomsten, expertmeetings, rondetafelgesprekken en literatuurstudies. De raad verwelkomt dan ook reacties op dit werkprogramma als bijdrage aan het opstellen van de adviezen.

Bijlage: De leden van de Raad voor de leefomgeving en infrastructuur

Mr. H.M. (Henry) Meijdam (voorzitter)

A.M.A. (Agnes) van Ardenne-van der Hoeven

Ir. M. (Marjolein) Demmers

E.H. (Eelco) Dykstra

L. J. P. M. (Léon) Frissen

Ir. J.J. (Jan Jaap) de Graeff

Prof. dr. P. (Pieter) Hooimeijer

Prof. mr. N.S.J. (Niels) Koeman

Ir. M.E. (Marike) van Lier Lels

Prof. dr. ir. G. (Gerrit) Meester

Prof. dr. W.A.J. (Wouter) Vanstiphout

Dr. J.C. (Co) Verdaas